

PERSPECTIVELE INCLUZIUNII UNIVERSITARE A TINERILOR CU DIZABILITĂȚII

Aurelia RACU, dr. hab., prof. univ.

Summary

This article is the result of a research that investigate show the accessibility of higher education is perceived by people with disabilities. The first chapter introduces the reader to the main topic of this research.

Preocupările structurilor specializate ale statului pentru crearea condițiilor optime, capabile să asigure premisele reale ale integrării sociale a persoanelor cu dizabilități, prin adaptarea acestora la mediu, sunt caracterizate de un amplu set de criterii și principii, unul dintre cele mai importante și prioritare fiind principiul continuității și al progresului eșalonat. Analizând situația actuală în domeniul abordării dizabilității, eforturile concrete de integrare a purtătorilor acesteia, constatăm unele discrepanțe între ceea ce se întâmplă, la capitolul dat, în țara noastră și ceea ce presupun standardele internaționale avansate în raport cu procesul integraționist.

Totuși, și în condițiile Moldovei carul s-a urnit din loc. Dacă e să ne referim la mediul academic, va trebui să menționăm că, în ultimii ani, a sporit numărul tinerilor cu dizabilități care, după ce obțin studii liceale în instituțiile generale, sunt înmatriculați în colegii și universități, continuându-și astfel, la un nou nivel calitativ, instruirea. În acest context, vom specifica faptul că, după cum era și firesc, implementarea principiilor incluziunii persoanelor cu dizabilități a început cu instituțiile de învățământ preuniversitar și, ca urmare, în prezent, putem deja vorbi despre creșterea palpabilă a numărului de studenți cu diverse forme de dizabilitate – locomotorii, senzoriale, emoționale etc. Cu regret, nu întotdeauna administrațiile universitare reușesc să adapteze mediul instituțional la necesitățile acestei categorii de studenți, invocând, de cele mai multe ori, dificultăți de ordin financiar-economic sau constructiv-ingineresc, pe când, în realitate,

problemele constau doar în lipsa competențelor și a voinței de a acționa.

Între timp, în domeniile conexe de cercetare – filozofie, sociologie, psihologie, pedagogie etc. – s-au constituit, în ultimii ani, segmente importante, serios fundamentate științific, în care sunt formulate și analizate o multitudine de abordări conceptuale ale noțiunii de adaptare socială. Deși, în mare parte, acestea aparțin unor autori străini și, implicit, se referă la alte realități decât cele autohtone, unele dintre ele pot fi preluate și aplicate cu succes, ca bază teoretică și metodologică, în condițiile naționale de promovare a proceselor complexe, circumscrise eforturilor de adaptare socială a tinerilor în mediul academic. Să analizăm, în continuare, câteva dintre abordările conceptuale ale noțiunii de adaptare socială a acestei categorii de studenți în condițiile instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate din Republica Moldova, astfel încât, odată aplicate, acestea să contribuie la extinderea oportunităților de incluziune a tinerilor în mediul educațional și, prin urmare, social.

Abordări conceptuale ale procesului de adaptare a tinerilor la mediul academic. Termenul „adaptare socială”, definit ca „proces de modificare a comportamentului uman, în urma căreia rezultă o corelare a structurii individuale a individului cu structura socială a mediului înconjurător” și abordat ca atare în literatura de specialitate timp de aproape două secole (jumătatea a II-a a sec. XVIII – jumătatea I-a a sec. XX), pe parcursul ultimelor decenii a suportat transformări considerabile, pierzând din semnificațiile sale pur biologice (adaptare pasivă a individului la mediul inamovibil) în favoarea celor psihosociale (adaptarea activă a ambelor părți implicate în acest proces sub egida obiectivelor de ordin psihic și social).

Evoluția termenului/noțiunii nu a fost lentă și uniformă, istoria științei înregistrând numeroase abateri extreme de la cursul firesc, cum ar fi, de exemplu, teoria „adapționismului extrem”. În linii mari, abordarea modernă a fenomenului adaptării sociale a individului are la origini unele concepții și teorii promovate activ la confluența secolelor

XIX și XX de către două personalități proeminente ale științei europene – Herman Spencer (1820-1903), filozof și sociolog englez, și Emil Durkheim (1858-1917), sociolog pozitivist francez.

Fiind autorul teoriei „adapționismului extrem”, Spencer definea noțiunea de adaptare socială ca „proces complex, a cărui finalitate constă în adaptarea particularităților individuale ale persoanei la setul de relații sociale și funcționale în mediul de care aceasta aparține”. Pornind de la definiția în cauză, Spencer a introdus în limbajul sociologic noțiunea de „om-limită”, atribuită individului care reușește să se adapteze maximum posibil la condițiile mediului și, implicit, să-și formeze relații productive cu instituturile sociale, astfel ajungând să-și satisfacă, în măsură considerabilă și definitivă, așteptările sale de la comunitate/socium.

Spre deosebire de Spencer, Durkheim punea accent pe capacitățile individuale de adaptare la mediu, diferite de la o persoană la alta. Din setul acestor capacități decisivă, în opinia lui Durkheim, este cea de subordonare normelor specifice mediului social cu prețul renunțării la acele manifestări individuale care ar putea veni în contradicție cu normele respective, sfidându-le sau anulându-le. Dacă persoana nu este capabilă să renunțe la trăsăturile sale individuale în favoarea normelor sociale, atunci, susține Durkheim, se instalează o stare patologică, definită de el ca dezadaptare care este opusul adaptării. Aceasta din urmă este prezentată ca o asimilare de către individ a normelor specifice mediului social și, implicit, ca o racordare la acestea a propriului comportament. În timp, poziția lui Durkheim a evoluat, cercetătorul revizuiindu-și, între altele, abordarea privind caracterul „impus” al normelor sociale. În lucrările sale din ultima perioadă de viață, sociologul înclina spre o abordare mai puțin categorică a problemei, considerând că normele sociale nu au doar caracter „impus și iminent”, ci și „dezirabil” pentru persoanele cu dizabilități.

Privite prin prisma concepțiilor moderne, abordările științifice ale lui Spencer și Durkheim erau marcate de un neajuns determinant. Ambii considerau că mediul social este cel care domină individul, în

timp ce individul, în efortul său de adaptare, se află mereu în poziția pasivă de subordonare și supunere în fața influențelor din exterior. Este vorba despre o supraapreciere și chiar absolutizare a rolului pe care îl joacă mediul social în viața individului, pe de o parte, și despre subestimarea sau chiar desconsiderarea capacităților și necesităților individuale ale persoanei, declarate ca fiind secundare și nesemnificative, pe de altă parte.

În contrabalanță cu concepția bazată pe dominarea factorului social asupra celui individual vine teoria care pune accent pe caracterul dominant al individului asupra mediului social. Unul dintre apologeții acestei concepții este considerat, pe bună dreptate, sociologul german Max Weber (1864-1920), care a lansat ideea importanței decisive a factorului subiectiv/personal în adaptarea socială a individului. Principala concepție teoretică a lui Weber, cunoscută în știință cu denumirea de „acțiune socială”, susține că orice individ este capabil să răspundă exigențelor adaptive ale mediului social și să respecte normele impuse de acesta în două posibile moduri – fie le acceptă așa cum sunt, fie le respinge și încearcă să le remodeleze în funcție de necesitățile și așteptările sale. Din acest punct de vedere, individul se prezintă ca o componentă activă, cu drept de a decide și, totodată, capabilă să-și conștientizeze statutul, locul și rolul în mediul social din care face parte. Mai mult decât atât, Weber insistă pe libertatea fiecărui individ de a alege, în mod rațional și asumat, modelul de comportament social pe care și-l dorește. Nimeni și nimic nu este în drept să-i dicteze individului tipul de comportament social, nici chiar dacă intențiile declarate sunt aparent benefice.

Istoria problemei oferă și alte concepții privind modalitățile de adaptare a persoanei la mediul social, unele dintre ele încercând să stabilească un echilibru între factorii obiectivi, reprezentați de mediu, și factorii subiectivi, reprezentați de particularitățile individuale ale persoanei. Pe de altă parte, echilibrul în cauză urmează a fi asigurat de caracterul autonom și independent al fiecăruia dintre cele două grupuri de factori. Sugestive în acest sens sunt abordările funcționale și

structurale fundamentate de către autori precum sunt sociologii americani T. Parsons și R. Merton; modelele sistemice elaborate de L. Bertalanffy, E. Hiddens, A. Averianov, care permit abordarea adaptării sociale concomitent de pe două poziții – cea a mediului ca obiect al adaptării și cea a individului ca participant activ la acest proces bivalent.

În prezent, majoritatea absolută a teoreticienilor și practicienilor din Europa și, implicit, din țara noastră au adoptat o viziune complexă asupra procesului de adaptare socială a persoanelor cu dizabilități. Potrivit acestei viziuni, adaptarea socială este un proces ce evoluează din două direcții – dinspre individ și dinspre mediu, iar la intersecția acestor două curente interdependente se realizează obiectivul urmărit, și anume: adaptarea socială sub forma sa optimă de „coexistență reciproc avantajoasă” dintre individ și mediu. Finalitatea acestui proces se exprimă nu doar prin toleranță reciprocă, ci prin crearea unor oportunități de autorealizare, inclusiv prin valorificarea potențialului intrinsec al persoanei cu dizabilități. Or, privit prin prisma problemei abordate în prezentul articol, acest set de oportunități necesare pentru autorealizarea persoanei cu dizabilități conține, în mod obligatoriu, și accesul la studii, inclusiv superioare.

Particularitățile adaptării sociale a studenților cu dizabilități. Pentru Republica Moldova, problematica adaptării elevilor/studenților la mediul academic este nouă, înscriindu-se în aria de cercetare odată cu lansarea reformelor în sistemul învățământului special, care prevăd, între altele, incluziunea copiilor și tinerilor cu dizabilități în instituțiile generale.

Urmărind experiența internațională în domeniul respectiv, evidențiem multitudinea de aspecte ale problemei, cum ar fi cele psihologice, pedagogice, sociale, psihofiziologice, personal-individuale, motivaționale etc. Însuși procesul adaptării sociale revendică abordarea în complex a tuturor componentelor nominalizate, care sunt interdependente și reciproc determinate. Astfel, aspectul psihopedagogic vizează adaptarea persoanei la niște factori didactici

inediți, specifici noului mediu academic (colegiu, universitate etc.); aspectele psihofiziologice sunt condiționate de schimbările ce survin în viața persoanei odată cu înmatricularea în instituția de învățământ – se schimbă ritmul vieții, iar concomitent se produc schimbări și în starea funcțională a organismului uman; aspectele psihosociale sunt definite de încadrarea într-un nou colectiv, de necesitatea formării unui cerc de prieteni și a adaptării la cerințele mediului; aspectele personal-individuale sunt marcate direct de cele motivaționale, deoarece orice student, atunci când se încadrează într-un mediu academic, își propune niște obiective, a căror realizare ține nemijlocit nu numai de condițiile de studii, ci și de motivația, ca forță motrice a procesului de adaptare.

Atunci când se urmărește adaptarea și, prin urmare, integrarea studentului în mediul academic, toate aspectele sunt egal de importante. Tânărul nu se va putea concentra asupra studiilor, dacă mediul psihosocial din sălile de curs și, nu în ultimul rând, din căminele studentești sau din alte locații, unde se desfășoară activități extracurriculare, nu va fi adecvat și flexibil, în funcție de cerințele, necesitățile și particularitățile fiecărui membru al colectivului.

Prima perioadă de aflare a studentului în mediul academic este decisivă pentru stabilirea relațiilor interpersonale, dintre persoană și colectiv, dintre persoană și profesori, dintre persoană și grupuri constituite în baza intereselor comune. De asemenea, este perioada când se formează tipul de comportament acceptabil în mediul respectiv, se modelează niște stări situaționale, care i-ar ajuta studentului să-și definească locul și rolul în colectivitatea respectivă, să se impună ca personalitate distinctă, purtătoare a unei valori umane intrinsece, a unui înalt potențial de comunicare. De timp și condiții pentru adaptare la noul context socioeducațional are nevoie fiecare tânăr recent înmatriculat la studii. Însă situația studenților cu dizabilități este marcată de particularități suplimentare, ceea ce presupune eforturi în plus, care ar viza satisfacerea nevoilor speciale. Doar pornind de la identificarea cerințelor individuale și, ulterior, crearea condițiilor pentru satisfacerea în măsură cât mai deplină a acestora, tinerii cu dizabilități

vor dispune de șanse la studii, egale cu ale celor de care beneficiază colegii lor fără deficiențe. Un mediu social și educațional prietenos șterge diferențele, consolidează indivizii pe temelia similitudinilor și a intereselor comune.

Odată cu adoptarea noii Convenții ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, ratificată și de către Republica Moldova, s-a modificat optica asupra dizabilității, în general, și modalităților de soluționare a problemelor cu care se confruntă persoanele cu deficiențe în efortul lor de integrare/incluziune socială, în special. Principala idee fixată în acest important document internațional constă în adoptarea unei poziții bivalente în asigurarea drepturilor persoanelor cu dizabilități. Această idee constă în faptul că nu doar aceste persoane trebuie să se adapteze la mediu, ci și mediul, adică oamenii care îl formează, trebuie să facă un pas ferm în întâmpinarea lor. În acest context, infrastructura și instituțiile, funcționale pe diferite paliere sociale, urmează a fi aduse în concordanță cu necesitățile și cerințele persoanelor cu cerințe educaționale speciale (CES), astfel încât integrarea socială, inclusiv educațională, să nu mai fie privită ca „un act de eroism”, ci ca o normalitate. Pe de altă parte, este clar că fără o abordare multiaspectuală a dizabilității, din care nu ar lipsi nici factorul medical, nici cel psihosocial, soluționarea problemelor specifice persoanelor cu deficiențe, satisfacerea cât mai deplină a necesităților firești și a drepturilor acestora la o viață normală va rămâne un simplu deziderat, fundamentat teoretic, dar fără șanse de a deveni realitate.

Cu referință la grupul social constituit din studenți, în implementarea principiilor moderne de integrare socioeducațională ar trebui să se țină cont nu doar de adaptarea spațiului fizic (rampe de acces, bare de suport, mobilier și blocuri sanitare dotate cu construcții speciale etc.), ci și de întreg spectrul de servicii medicale, capabile să asigure acestui contingent de studenți protecția sănătății, expertiza medico-socială, elaborarea și realizarea planurilor/programelor individuale de reabilitare și valorificare a potențialului disponibil, constituirea mediului informativ, cultural și de comunicare fără bariere

atât în blocurile de studii și în căminele studentești, cât și în spațiul comunitar adiacent (întreprinderi comerciale și de alimentație publică, instituții de cultură și de agrement, transport etc.). Astfel, modelul complex de adaptare a studenților cu dizabilități la mediul universitar ar trebui să includă, cel puțin, trei componente obligatorii:

- ◆ accesibilitatea spațiului fizic;
- ◆ accesibilitatea programelor de studii;
- ◆ accesibilitatea serviciilor psihosociale pentru toate părțile implicate în activitatea unei instituții de tip incluziv – studenții cu și fără dizabilități, corpul profesoral-didactic, reprezentanții instituțiilor comunitare din proximitate.

Rezultatele investigației efectuate ne permit să confirmăm că pentru asigurarea acestei triade prioritare a modelului de adaptare a studenților cu dizabilități la mediul universitar se impun pași concreți la toate nivelurile ce constituie și definesc mediul academic. Este vorba, în primul rând, despre un set de acțiuni menit să faciliteze, să stimuleze și să documenteze efortul de optimizare a integrării și adaptării, cum ar fi:

- ◆ elaborarea și adoptarea standardelor normative și ingineresti privind asigurarea accesului în spațiul fizic;
- ◆ elaborarea și implementarea curriculum-urilor specializate, adaptate la nevoile individuale ale studentului, la statutul său psihofizic, cu asigurarea mijloacelor didactice și tehnice necesare pentru asimilarea materiei curriculare (de exemplu, dispozitive tehnice specializate pentru persoanele cu deficiențe vizuale sau auditive);
- ◆ crearea structurilor de asistență educațională și de consiliere psihosocială.

Fiecare dintre aceste acțiuni este egal de importantă, însă doar abordarea complexă a problemelor ce țin de incluziunea educațională și socială adaptarea/integrarea studenților cu dizabilități în mediul academic poate asigura finalitățile scontate ale acestui proces – luat separat, niciunul dintre aceste grupuri de acțiuni nu are putere, ci doar

împreună, în perfectă interdependență asigură randamentul acestui proces.

În perspectivă, studiul nostru va include următoarele aspecte:

❖ Evidențierea dificultăților și barierelor în accesul la formare al persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova: dificultățile pe care studenții cu dizabilități le întâmpină în mediul universitar; dificultățile pe care studenții fără dizabilități consideră că le întâmpină persoanele cu dizabilități; cum este perceput accesul în mediul universitar.

❖ Determinarea factorilor psihosociali în creșterea șansei de angajare a persoanelor cu dizabilități.

❖ Studiu comparativ asupra factorilor individuali și sociali cu rol în formarea atitudinii persoanelor cu dizabilități față de oferta ocupațională, respectiv a atitudinii angajatorilor față de încadrarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități.

❖ Prevenirea discriminării în plan socio-profesional a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova.

Bibliografie

1. French, S., Cameron, C., *Controversial issues in a disability society*, Buckingham, Open University Press, 2003.
2. Paul, J. L., *Rethinking Professional Issues in Special Education: Contemporary Studies in Social and Policy Issues in Education*, Wesport, Connecticut, Greenwood Publishing Group, 2002.
3. Racu, A., Popovici, D.V., Danii, A., *Educația incluzivă. Ghid pentru cadrele didactice și manageriale*, Ed. Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, Chișinău, 2009.
4. Racu, A., Racu, S., *Dicționar enciclopedic de psihopedagogie specială*, Ed. Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, Chișinău, 2013.
5. Racu, A., Popovici, D.V., Danii, A., Racu, S., *Psihopedagogia Integrării*, Ed. Î.S. F.E.-P. „Tipografia Centrală”, Chișinău, 2014.